

Stockholm den 3 juni 2024

Justitiedepartementet
103 33 STOCKHOLM

Sveriges Författarförbunds yttrande över SOU 2024:4 Inskränkningarna i upphovsrätten

Sveriges Författarförbund har beretts möjligheten att yttra sig över rubricerad utredning och har följande synpunkter.

Om Sveriges Författarförbund

Sveriges Författarförbund är en facklig organisation för professionellt verksamma författare och litterära översättare. För närvarande har organisationen cirka 3600 medlemmar. Den har funnits sedan 1893 och ser som sin uppgift att tillvarata och bevaka medlemmarnas juridiska, ekonomiska och ideella intressen, men också att skapa utrymme för brett och internationellt utbyte mellan författare och översättare. Sveriges Författarförbund är medlem i organisationerna KLYS, Copyswede, och Bonus Copyright Access. Författarförbundet har medverkat i utformandet av organisationernas remissyttranden. Författarförbundet har i sitt remissyttrande lagt tonvikten på valda delar av utredningen och ansluter sig i de fall där inget annat anges beträffande övriga avsnitt till de yttranden som ovan nämnda organisationer har lämnat.

Sammanfattning

Författarförbundet delar utredningens bedömning att det finns ett behov av en viss anpassning av de svenska bestämmelserna om inskränkningar till den rättsutveckling som skett inom EU och att det är ett bra tillfälle att göra en fullständig översyn av bestämmelserna. Inskränkningar i upphovsrätten är i vissa sammanhang nödvändiga och viktiga för att upprätthålla en balans mellan upphovspersonens ensamrätt och användarnas möjligheter att använda upphovsrättsskyddade verk. Det är dock oerhört viktigt att inskränkingsbestämmelser är tydligt formulerade och avgränsade så att det aldrig kan råda någon tvekan om vad som gäller. Inskränkningar i upphovsrätten får heller inte vara utformade på ett sådant sätt att en tillämpning riskerar att inkräkta på upphovspersonens legitima rätt att bestämma över användningen av sina verk. Att inskränkingsbestämmelser ska utformas i enlighet med trestegsregeln är givetvis en grundförutsättning.

Remissyttrandet följer betänkandets disposition

5. Reglerna om namn- och källangivelse

5.2 Författarförbundet *stödjer* förslaget om förtydligandet av namn- och källangivelsereglerna i upphovsrättslagen.

Vår bedömning:

Reglerna är oerhört viktiga för författare eftersom författaren är ett med sitt verk. De har en stor betydelse för författares möjligheter att utveckla sitt konstnärsskap och finna nya uppdrag. Namnet är författarens signum och borgar för det litterära verkets innehåll och kvalitet. Det har således mycket stor ekonomisk betydelse för författaren, men det är minst lika viktigt för läsaren att få veta vem som står bakom verket. Författarförbundet *stödjer* förslaget att namngivelsesrätten tydliggörs i såväl 3 § som 11 § upphovsrättslagen men det behövs en tydligare vägledning om vad som utgör ett "praktiskt och tekniskt hinder" i motiven till 3 §.

6. Trestegsregeln

6.2 Författarförbundet *stödjer* förslaget att den s k trestegsregeln i sin helhet införs i 2 kap upphovsrättslagen.

Vår bedömning:

Att införa en central tolkningsregel som trestegsregeln och göra den till portalparagraf för tolkning och tillämpning av inskränkingsbestämmelserna i upphovsrättslagen skapar tydlighet och ökar möjligheten till förutsägbarhet för såväl upphovspersoner som andra rättighetshavare, liksom för användare av inskränkingsbestämmelserna. Det möjliggör att en god balans kan upprätthållas mellan upphovspersonernas intressen och rättigheter och användarnas dito.

7. Panorama

7.2 Författarförbundet *stödjer* förslaget om ett förtydligande och en begränsning av panoramainskränkningen men *instämmer* i organisationerna KLYS och Copyswedes invändningar i deras gemensamma remissyttrande.

8. Nyhetsrapportering

8. 2 Författarförbundet *stödjer* förslaget att införa en ny paragraf om användandet av skyddade verk i samband med nyhetsrapportering i den utsträckning som motiveras av informationssyftet under förutsättning att kravet på att det skyddade verket ska vara offentliggjort kvarstår vad gäller litterära och konstnärliga verk.

Vår bedömning:

Den föreslagna bestämmelsen innebär en utvidgning av de nuvarande inskränkingsbestämmelserna som i och med förslaget slås samman till en. Eftersom inskränkningen har stor betydelse för yttrande- och informationsfriheten tillstyrker Författarförbundet förslaget under vissa förutsättningar; Att verk ska få återges i samband med nyhetsrapportering "i den utsträckning som motiveras av informationssyftet" förstår vi som att en prövning måste göras i varje enskilt fall och att rätten att använda verket i enlighet med inskränkingsbestämmelsen upphör när något informationssyfte inte längre är motiverat. Följden av detta måste då bli att verk som publicerats på exempelvis en

webbsida därför måste plockas bort alternativt licensieras när informationssyftet upphört.

Vad gäller kravet att ett verk måste vara offentliggjort för att få användas med stöd av en inskränkning, är det Författarförbundets bestämda uppfattning att det endast är upphovspersonen till verket som kan avgöra när ett verk är berett att offentliggöras. Det vore ytterst olämpligt ifall exempelvis en nyhetsredaktion på en dagstidning fick makten att avgöra när verket är berett att offentliggöras. Förbundet delar inte utredningens slutsats att kravet på att ett litterärt eller konstnärligt verk ska vara offentliggjort medför en långtgående begränsning av möjligheterna till användning i enlighet med bestämmelsen men har förståelse för att det i vissa särskilda fall kan vara motiverat om informationssyftet är uppfyllt. Ett offentliggörande av ett litterärt eller konstnärligt verk får långtgående konsekvenser för uphovspersoner och utövande konstnärer. Författarförbundet *instämmer* därför i det förslag, som organisationerna KLYS och Copyswede lägger fram i sitt gemensamma yttrande om att införa en uttrycklig reglering att om ett icke offentliggjort verk används med stöd av en inskränkning (som tillåter detta), medför inte användandet att verket blir offentliggjort enligt 8 § uphovsrättslagen.

9. Karikatyr, parodi och pastisch

9.2 Författarförbundet *avstyrker* den föreslagna bestämmelsens tillämpning på *pastischer*.

Vår bedömning:

Det är Författarförbundets uppfattning att förslaget gällande en inskränkingsrätt för pastischer redan strider mot det första steget i trestegsregeln som innebär att en inskränkning endast får införas i vissa särskilda fall, om inskränkningen är definierad och avgränsad för särskilda ändamål.

De tre begreppen karikatyr, parodi och pastisch har alla olika innebörd. Som gemensam nämnare för begreppen karikatyrer och parodier finns dock ett bakomliggande *humoristiskt* och/eller *förlöjligande* syfte. Det saknas för pastischer, som enligt Svenska Akademiens Ordbok tar sikte på verk som efterliknar *stilen* i äldre verk. Utredningen lyckas inte heller definiera pastisch med tydliga exempel men hänvisar till ett *kommande* avgörande från EU-domstolen (Pelham C476-17) för en definition av begreppet pastisch. Det kan inte anses vara förenligt med trestegsregeln att införa en bestämmelse som saknar en tydligt legaldefinition.

Författarförbundet ifrågasätter vidare *syftet* med att införa en inskränkning för pastischer och vilket *behov* en sådan inskränkning skulle fylla. Det finns en mycket stor risk att det kommer att uppstå svåra gränsdragningsproblem mellan vad som är att anse som det normala nyttjandet av ett existerande verk, steg 2 i trestegsregeln, och i vilka sammanhang en tillåten pastisch får användas. Vad gäller konstnärlig frihet, så uppstår inget problem om ett verk bedöms vara ett nytt och självständigt verk, tillkommet i fri anslutning till existerande verk, men om det däremot använder sig av karakteristiska drag och uttryck hos det verk som pastischen efterliknar, finns det risk för att inskränkningen drabbar rättsinnehavarnas legitima intressen på ett oproportionerligt sätt. Utredningen konstaterar visserligen att om användningen faller inom ramen för inskränkningen, kan skaparen av pastischen inte förfoga över den

utanför inskränkningens ramar eller i strid med trestegsregeln. Frågan är då i vilka sammanhang en sådan tillåten pastisch är tänkt att användas? Det är även svårt att föreställa sig situationer där yttrandefriheten skulle väga tyngre när det kommer till rätten att efterlikna stilen i ett befintligt verk. Det finns snarare risk att åberopande av rätten till yttrandefrihet skulle kunna missbrukas när det kommer till den här typen av verk.

Av ovan nämnda skäl *avstyrker* således Författarförbundet ett införande av begreppet "pastisch" som en inskränkning i den nya bestämmelsen om parodi och karikatyr och stödjer i övrigt organisationerna KLYS och Copyswedes gemensamma yttrande i frågan.

Inskränkningar

10.5.2 Användning av verk i samband med undervisning

Författarförbundet *stödjer* de förtydliganden som införs gällande inskränkningarna för undervisning, det vill säga att användningen i enlighet med dessa bestämmelser endast får ske i illustrativt syfte. Förslaget bidrar till att författare får en stärkt kontroll över sina verk. Författarförbundet *stödjer* även förslaget att ett krav på källangivelse införs i dessa bestämmelser (13 – 15 §§).

10.6.2 Text- och datautvinning

Författarförbundet *delar inte* utredningens uppfattning att det inte behövs några lagändringar för att bestämmelserna om exemplarframställning för text- och datautvinning ska vara förenliga med EU-rätten eller att det inte ryms inom ramen för utredningens uppdrag. Vi *avstyrker* även förslaget att inte införa något krav på källangivelse vid användning av verk i enlighet med bestämmelserna.

Vår bedömning:

I fråga om 15 a och b §§ *stödjer Författarförbundet det remissyttrande som inlämnas av Svenska Tecknare*. 15 a § är visserligen förenlig med dess ursprungsbestämmelse, artikel 4, i DSM-direktivet men det råder i dagsläget stor osäkerhet kring hur bestämmelsen ska tolkas och tillämpas i praktiken. Författarförbundet är av uppfattningen att det aldrig kan ha varit lagstiftarens avsikt att skapa en inskränkning som ger var och en fri tillgång till upphovsrättsskyddade verk för träning och utveckling av kommersiella tjänster som i sin tur bland annat syftar till att alstra nya verk i direkt konkurrens med de verk som AI-verktygen tränats på. Det är redan nu, ett och ett halvt år efter att bestämmelsen infördes i svensk lag, ett faktum att den rekordsnabba framväxten av AI-verktyg leder till färre uppdrag och arbetstillfällen för flera kategorier upphovspersoner. Av skäl (6) DSM-direktivet framgår att syftet med de inskränkningar som föreskrivs i direktivet är att upprätta en "skälig avvägning mellan rättigheter och intressen hos upphovsmän och andra rättighetshavare å ena sidan och hos användare å andra sidan" men att det endast kan tillämpas i vissa särskilda fall som inte strider mot det normala nyttjandet av verken och som inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen. Oklara bestämmelser som den nuvarande 15 a § upphovsrättslagen bidrar till en tydlig obalans mellan de båda intressen som skäl (6) DSM-direktivet syftar till att upprätthålla och det strider alldeles uppenbart mot såväl trestegsregeln som de internationella åtaganden Sverige förbundit sig till genom bland annat art. 9.2 i Bernkonventionen som artikel 10 i Wipo-fördraget om upphovsrätt.

Den möjlighet att förbehålla sina rättigheter på ett lämpligt och effektivt sätt som upphovspersoner och rättighetshavare ges enligt bestämmelsen har visat sig svår, för att inte säga omöjlig, att tillämpa då varken lagtext eller förarbeten ger någon fingervisning om hur detta ska genomföras i praktiken.

Det är med andra ord ett faktum att bestämmelsen i sin nuvarande utformning snarare innebär ett hot mot möjligheten att som upphovsperson kunna försörja sig på sina verk. Författarförbundet är av uppfattningen att bestämmelsen måste förtydligas vad avser såväl syfte som tillämpning och detta måste ske snarast möjligt.

Slutligen bör ett krav på källangivelse givetvis införas i såväl 15 a som b §§ för att vara förenlig med AI-förordningens krav på transparens.

10.7.2 En ny inskränkning till förmån för museer, bibliotek samt statliga och kommunala arkivmyndigheter

Författarförbundet *avstyrker* utredningens förslag om att införa en ny inskränkning som ger vissa museer, bibliotek samt arkivmyndigheter rätt att framställa exemplar för förvaltning, organisering och annat internt bruk som påkallas av underhåll av verk som ingår i deras samlingar.

Författarförbundet *stödjer det remissyttrande som inlämnas av Bonus Copyright Access* vad gäller den här bestämmelsen eftersom behovet enkelt kan tillgodoses genom möjligheten till avtalslicens i enlighet med 42 b § upphovsrättslagen. Den föreslagna inskränkningen är inte förenlig med trestegsregeln.

10.8.2 Inskränkningar för personer med funktionsnedsättningar

Författarförbundet *stödjer förslaget att införa ett krav på källangivelse* i 17 a respektive 17 e §§. Däremot är det för Författarförbundet obegripligt att utredningen inte anser att det framkommit några andra ändringsbehov avseende nämnda bestämmelser trots att förbundet och ett antal andra upphovsrättsorganisationer påpekat synnerligen allvarliga problem i den praktiska tillämpningen av dessa inskränkingsbestämmelser.

Vår bedömning:

Inskränkningarna som möjliggör exemplarframställning av upphovsrättsskyddade verk i format som är lämpliga för personer med syn- och andra läsnedsättningar är mycket viktiga och självklara. Förbundet ifrågasätter inte behovet av dylika bestämmelser. Det har dock visat sig att de bestämmelser som återfinns i 17 – 17 a – f §§ upphovsrättslagen, varav flera tillkommit i samband med genomförandet av Marrakech-direktivet, inte alls fungerar på ett sätt som kan sägas upprätthålla en lämplig balans mellan upphovspersoners rättigheter och intressen å ena sidan och användarnas intressen å den andra utan tvärtom tydligt strider mot trestegsregeln. Det är obegripligt att utredningen hänvisar upphovspersoner till att söka lösa de problem som de befintliga bestämmelserna orsakar på civil- och/eller straffrättslig väg. Det är som bekant både dyrt och tidskrävande. Utredningen har i uppdrag att göra en fullständig översyn av inskränkingsbestämmelserna och vi beklagar att man här inte tar tillfället i akt att förtydliga bestämmelserna.

Författarförbundet lämnade tillsammans med organisationerna ALIS och Läromedelsförfattarna in ett yttrande till utredningen i maj 2023 där vi tog upp ett antal problem med de nuvarande bestämmelserna och lämnade några konkreta förslag till lösningar.

I yttrandet tar vi i korthet upp följande problem med den nuvarande lagstiftningen:

- det saknas en behörig myndighet med ett övergripande ansvar som beviljar tillstånd och granskar hanteringen för att säkerställa att det råder en balans mellan intresset att tillgodose personer med funktionsnedsättnings behov av tillgång till upphovsrättsskyddade verk samtidigt som upphovspersonerna bakom verken tillförsäkras en lämplig och proportionerlig ersättning för detta nyttjande. Eventuella misstankar om missbruk av bestämmelsen skulle också kunna granskas av en sådan myndighet.

- framställningen av verk i tillgängliga format nyttjade av berättigade personer ska i enlighet med trestegsregeln inte ha någon negativ påverkan på rättighetshavarnas möjligheter till intäkter för kommersiellt nyttjande av verken. Det är dock uppenbart att antalet nyttjanden som har rapporterats till organisationen ALIS har ökat lavinartat de senaste tio åren och att ersättningen till berättigade upphovspersoner och andra rättighetshavare inte på långa vägar kompenserar det försäljningsbortfall på den kommersiella marknaden som nyttjandena innebär. Det är dessutom i dag mycket svårt att få en fullständig bild av det totala antalet användare på grund av avsaknaden av en behörig instans med övergripande ansvar och kontroll.

- det finns behov av förtydliganden/definitioner i lagtext. Det råder osäkerhet kring begreppet talbok i förhållande till ljudbok, som är ett av de format som används vid kommersiellt tillgängliggörande av litterära verk. Begreppet används inte i de aktuella bestämmelserna i upphovsrättslagen, men förekommer i en mängd andra sammanhang, bland annat avseende de tillstånd som en gång i tiden utfärdades av regeringen och som alltså gäller. Ett införande av begreppet talbok med en tydlig definition skulle bidra till att skapa en tydlig avgränsning mot den kommersiella användningen av ljudböcker, som har en helt egen marknad och ett helt annat syfte.

Det är mycket otillfredsställande att utredningen avvaktar EU-kommissionens pågående översyn av regelverket. Eftersom avsaknaden av ett centralt organ med en samordnande funktion riskerar att skada upphovspersonernas intressen på ett mycket ingripande sätt, förloras värdefull tid för att reparera dessa skador genom att inte redan nu ta tillfället i akt att göra den fullständiga översyn av inskränkingskapitlets bestämmelser som utredningen fått i uppdrag. Det arbetet kan inte vänta.

11.2 En ny inskränkning för forskning

Författarförbundet *avstyrker* förslaget att införa en ny paragraf med inskränkingsbestämmelser för att återge verk i syfte att främja vetenskaplig forskning och instämmer med KLYS och Copyswedes gemensamma yttrande i frågan. Det finns en stor risk att bestämmelsen blir otydlig och att det blir oklart för användarna vad

som egentligen gäller. Förbundet ser inte att nyttan med bestämmelsen inte skulle kunna tillgodoses genom exempelvis en avtalslicens.

Anja Gatu
Ordförande Sveriges Författarförbund

Vem mer ska skriva på?